

Τα Θεοφάνεια στην Αρχαία Ελλάδα : Οι εορτές προς τιμή της Θεάς Αθηνάς "πλυντήρια & καλλυντήρια" και η Άγραυλος

Η αγαπητή συναδέλφισσα **Πόπη Μητρογώγου** (υπηρέτησε στα καταστήματα Βόλου, Σπύρου Μερκούρη, ως Υποδιευθύντρια στο Ψυχικό και στο Μαρούσι και ως Διευθύντρια στο Κολωνάκι και στον Αερολιμένα Αθηνών) νομίζουμε ότι πλέον δε χρειάζεται συστάσεις, αφού έχουμε αναφερθεί επανειλημμένα στις ποικίλες δραστηριότητές της, ενώ η προσωπική της σελίδα στο facebook μας έχει εφοδιάσει αρκετές φορές με ποικίλα θέματα. Έχουμε τονίσει εξ άλλου ότι η σελίδα της Πόπης στο facebook παρουσιάζει πολύ ενδιαφέρουσα θεματολογία και με την ευκαιρία της εορτής των θεοφανείων από εκεί θα αντλήσουμε και σήμερα την αναφορά της στην αντίστοιχη γιορτή στην αρχαία Ελλάδα. Η Πόπη ερχόμενη... με φόρα στη νέα χρονιά μετά και από την επίσκεψή της στην κόρη της στην Ολλανδία, παραθέτει λεπτομέρειες από την ελληνική και συγκεκριμένα την αθηναϊκή μυθολογία, καθόσον οι αντίστοιχες των θεοφανείων γιορτές ήταν αφιερωμένες στη θεά Αθηνά και γιορτάζονταν στην Αθήνα:

Επ' ευκαιρία του εορτασμού των Θεοφανείων, μια αναφορά στις εορτές των πλυντηρίων & καλλυντηρίων.

Πριν αναφέρω τις εκδοχές του μύθου της Άγραυλου και των εορτών της Αθηνάς, θα προηγηθεί μία αναφορά στην ιστορία της πόλης των Αθηνών. Το αρχικό όνομα της Αθήνας ήταν Ακτή ή Ακτική, και το είχε πάρει από τον πρώτο της βασιλιά, Ακταίο. Το δεύτερο όνομα της Κεκροπία, είχε προέλθει από τον βασιλιά Κέκρωπα, ο οποίος διαδέχθηκε τον Ακταίο, αφού παντρεύτηκε την κόρη του.

Σύμφωνα με τον μύθο, το κάτω μέρος του σώματος του Κέκρωπα ήταν ίδιο με αυτό του δράκοντα. Κατά την διάρκεια των χρόνων της βασιλείας του, η θεά Αθηνά και ο Ποσειδώνας συναγωνίσθηκαν για την προστασία της πόλεως, προσφέροντας δώρα. Ο Κέκρωπας εισήγαγε την λατρεία του Διός και τις προσφορές εδεσμάτων (πελανοί) στις τελετές, αντί για ανθρωποθυσίες. Ο τάφος του στην Ακρόπολη διετηρείτο έως και τον τέταρτο αιώνα π.Χ.

Ο Κέκρωπας είχε τρεις κόρες την Άγραυλο την Έρση και την Πανδρόσο. Για την Άγραυλο υπάρχουν αρκετοί μύθοι, όλοι την συνδέουν με την θεά Αθηνά και την πόλη των Αθηνών, και ιδιαιτέρως με την προαναφερθείσα εορτή στην εισαγωγή, στην οποία η Άγλαυρος, κόρη του Κέκρωπα κατείχε κατά πολλά κείμενα σημαντική θέση σε αυτές. Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να αναφέρω πως υπάρχουν αντιφατικές πληροφορίες για την Άγραυλο.

Ο λεξικογράφος Φώτιος αναφέρει, ότι τα Καλλυντήρια προήλθαν

λόγω του ότι η Άγλαυρος ήταν η πρώτη ιέρεια της Αθηνάς, επιφορτισμένη να πλύνει και να στολίζει το άγαλμα της θεάς και ότι τα Πλυντήρια τελούνταν προς ανάμνηση του γεγονότος, και ότι τα ενδύματα της θεάς έμειναν άπλυτα επί ένα έτος, μετά τον θάνατον της Αγλαύρου. Τα ίδια επαναλαμβάνει και ο Ησύχιος. Το επιβεβαιώνει και ο Άρποκρατίων, αναφέροντας την παράδοση, κατά την οποία η Άγλαυρος ταυτίζονταν με την Αθηνά.

Σύμφωνα με ένα από τους μύθους, κάποτε η θεά Αθηνά, κατά τη διάρκεια του Τρωικού πόλεμου μη θέλοντας να δανειστεί όπλα από το Δία, που είχε κηρύξει τον εαυτό του ουδέτερο, ζήτησε από τον Ήφαιστο να της κατασκευάσει δικά της όπλα. Ο Ήφαιστος αρνήθηκε να πληρωθεί λέγοντας πως θα έκανε τη δουλειά «για την αγάπη της». Ο Ποσειδώνας τον είχε πληροφορήσει για να τον κοροϊδέψει, πως η Αθηνά θα ερχόταν να τον δει με τη συγκατάθεση του Δία, ελπίζοντας τάχα πως ο Ήφαιστος θα την έκανε δια της βίας δική του.

Όταν η Αθηνά που δεν είχε καταλάβει την έννοια των λόγων του ήρθε να παραλάβει τα όπλα, ο Ήφαιστος της επιτέθηκε και πριν η Αθηνά προλάβει να ξεφύγει από τα χέρια του, ο θεός εκσπερμάτωσε λίγο πιο πάνω από το γόνατο της. Αηδισμένη η Αθηνά σκούπισε το μηρό της με λίγο μαλλί και το πέταξε στο χώμα, κοντά στην Αθήνα, με αποτέλεσμα να γονιμοποιηθεί η Γαία η θεά της γης, που βρισκόταν εκεί. Η Γαία δήλωσε πως δεν είχε διάθεση ν' αναθρέψει ένα παιδί που ο Ήφαιστος είχε επιχειρήσει να αποκτήσει με την Αθηνά, και η Αθηνά θέλοντας να αποφύγει τις ειρωνείες του Ποσειδώνα που είχε κάνει τη φάρσα, ανάλαβε να κρύψει το νεογέννητο. Το έβαλε σε ένα καλάθι και το έδωσε στην Έρση, στην Πάνδροσο και στην Άγραυλο για να το φυλάξουν με τη ρητή εντολή να μην το ανοίξουν.

Το βρέφος είχε ονομαστεί Εριχθόνιος και είχε ουρά φιδιού αντί για πόδια. Ένα βράδυ που οι τρεις αδελφές γύριζαν στο σπίτι τους πάνω στην Ακρόπολη, ο Ερμής δωροδόκησε την Άγραυλο για να του διευκολύνει την επαφή με την Έρση, που την είχε ερωτευτεί. Η Άγραυλος πήρε το χρυσάφι αλλά δεν τον διευκόλυνε, γιατί ζήλεψε την αδελφή της. Ο Ερμής οργισμένος μεταμόρφωσε την

Άγραυλο σε βράχο, και έκανε την Έρση δική του.

Αφού η Έρση απόχτησε από τον Ερμή δυο γιους, τον Κέφαλο εραστή της Ηώς, και τον Κήρυκα, πρώτο κήρυκα των Ελευσίνιων μυστηρίων, η ίδια και η αδελφή της Πάνδροσος, άνοιξαν το καλάθι της απολιθωμένης Άγραυλου, ελπίζοντας πως θα έβρισκαν μέσα νέκταρ και αμβροσία. Μόλις όμως είδαν το βρέφος με την ουρά του φιδιού, έβαλαν τις φωνές, έφυγαν τρομοκρατημένες και έπεσαν από την Ακρόπολη.

Η Αθηνά, μαθαίνοντας το δυστύχημα, στενοχωρήθηκε τόσο, ώστε άφησε να της πέσει ο τεράστιος βράχος που μετέφερε για να οχυρώσει την Ακρόπολη, κι ο βράχος αυτός έγινε ο Λυκαβηττός. Τον Εριχθόνιο τον ανάθρεψε η ίδια, κι έγινε αργότερα βασιλιάς των Αθηνών.

Μια άλλη εκδοχή για την Άγραυλο που φαίνεται να δικαιολογεί και τα Αγραύλια, είναι πως κάποτε που κινδύνευε η Αθήνα όταν ένας εχθρικός στρατός πολιορκήσε την Αθήνα, οι Αθηναίοι ζήτησαν την συμβουλή του μαντείου των Δελφών, το οποίο τους έδωσε τον χρησμό, ότι για να σωθεί η πόλη, ένας Αθηναίος έπρεπε να θυσιαστεί με την θέληση του. Όταν η κόρη του Κέκρωπος, Άγραυλος, έμαθε για τον χρησμό, ανέβηκε στην Ακρόπολη και πέφτοντας σκοτώθηκε. Οι Αθηναίοι για να την τιμήσουν, έκτισαν ένα ναό στην Ακρόπολη και κάθε χρόνο εόρταζαν τα Αγραύλεια.

Με αυτούς τους μύθους σχετίζεται και η γιορτή των Αγραυλίων ή Αγλαυρίων κατά την οποία οι νέοι των Αθηνών μόλις γίνονταν έφηβοι πήγαιναν στο ναό της Αγραύλου, όπου έδιναν όρκο ότι θα υπερασπίσουν την πατρίδα τους και παρελάμβαναν τα όπλα τους.

Οι ορφικοί πρόσφεραν στις τρεις «Αγραυλίδας Παρθένους» μυστικά δείπνα. Ο Πausανίας αναφέρει ότι τιμούσαν την Άγραυλο στα Ελευσίνια Μυστήρια, και ότι ο γιος της Κήρυξ ήταν γενάρχης του ιερατικού γένους των Κηρύκων. Η ίδια η Αθηνά ως πολιούχος των Αθηνών ταυτιζόταν με την Άγραυλο και ονομαζόταν «Αγραυλίσ Παρθένος».

Άλλος μύθος αναφέρει ότι η Άγραυλος είχε αποκτήσει με τον Άρη μια κόρη την Αλκίππη, την οποία βίασε ο Αλλιρόθιος, γιος του Ποσειδώνα. Ο Άρης για να ξεπλύνει την ύβρη σκότωσε τον Αλλιρόθιο και οι θεοί δίκασαν τον Άρη στον Άρειο Πάγο.

Η εορτή αυτή συνδέεται αναπόσπαστα με την συναφή εορτή των Πλυντηρίων, αμφότερες δε, είχαν ως σκοπό τον καθαρισμό του ιερού και του ξοάνου της θεάς. Οι εορτές γίνονταν κατά τον μήνα θαργηλιώνα, (τον Μάιο), είναι άοριστο όμως ποια προηγείται της άλλης. Κατά τον λεξικογράφο Φώτιο, τα Καλλυντήρια τελούνταν την 19η του μηνός, τα δε Πλυντήρια την 29η. Αλλά η ετυμολογική έννοια των δύο λέξεων θέτει εν αμφιβάλω τις ημερομηνίες αυτές, καθώς λογικό είναι να παραδεχθεί κανείς, ότι το πλύσιμο προηγείται του καλλωπισμού.

Τα Θεοφάνεια στην Αρχαία Ελλάδα

Κάποιοι μελετητές έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα συμφωνώντας προς τον λεξικογράφο Φώτιο, πως ίσως τα μεν Καλλυντήρια ήταν προπαρασκευαστική εορτή του καθαρισμού του ιερού της Αθηνάς επί της Ακροπόλεως, και ως τέτοια προηγούνταν, τα δε Πλυντήρια ήταν η τελετή του λουτρού του ξοάνου της θεάς και ως τέτοια ακολουθούσε.

Η διεξαγωγή των τελετών αυτών γίνονταν, κατά τους αρχαίους συγγραφείς και τις επιγραφές, ως εξής: Κατ' αρχάς καθαρίζονταν και εξαγνίζονταν ο ναός της Παλάδος Αθηνάς, στην Ακρόπολη. Κατά αυτό το χρονικό διάστημα, το Ιερό δένονταν με σχοινιά (μία πρακτική που τηρείται ακόμα και σήμερα σε Χριστιανικούς ναούς). Οι ιέρειες του ναού οι επιφορτισμένες τότε τον καθαρισμό ήταν παρθένες, οι οποίες ονομάζονταν «λουτρίδες» και «πλυντρίδες», αλλά και μία ακόμη η οποία λεγόταν «κατανίπτης», επιφορτισμένη ειδικά να επιμελείται του αγάλματος της θεάς. Και η προπαρασκευαστική αυτή εργασία αποτελούσε την εορτή των Καλλυντηρίων.

Έπειτα άρχιζε η μεγάλη ημέρα των Πλυντηρίων. Σε αυτές κύριο μέρος έπαιζαν οι λεγόμενες «Πραξιεργίδες», ιέρειες οι οποίες

ήταν υπεύθυνες να ετοιμάζουν το άγαλμα προς λουτρό, βγάζοντας από αυτό τα ενδύματα του και τα κοσμήματα και καλύπτοντάς το με πέπλα. Έπειτα μετά το λουτρό το στόλιζαν και πάλι όπως και πριν. Και τότε άρχιζε η πομπή, υπό την εποπτεία των «νομοφυλάκων». Το άγαλμα της θεάς μεταφερόταν επισήμως προς την θάλασσα του Φαλήρου, βαπτίζονταν δε τότε εντός της θαλάσσης και παρέμενε εκεί όλη την ημέρα.

Η ημέρα αυτή θεωρείτο στην Αθήνα ως αποφράδα διότι η πόλις στερούνταν κατά το χρονικό αυτό διάστημα, την προστασία της πολιούχου θεάς. Για αυτό έπαυε κάθε εργασία, ήταν δε επιβεβλημένη και επίσημη αργία προς την εσπέρα. Κατόπιν το άγαλμα της θεάς επανέρχονταν στην Αθήνα, εν μέσω εφήβων οι οποίοι κρατούσαν δάδες αναμμένες, και των «Πραξιεργίδων».

Και τότε το άγαλμα, καθαρισμένο δια του λουτρού, το τοποθετούσαν και πάλι επισήμως στο ναό...